

KÉT ESTE

- a XIX. Magyar Játékfilmszemléről -

Hangosfilm-kockák

"levetíthetünk egy-két
ilyen töredékes, a mo-
dellek valóságos életé-
ből vaktában megőrzött
Technicolor 3 D hangos-
film-kockát."

(OTTLIK GÉZA: Hajnali háztetők)

Persze a kockákat nem vakvéletlen "őrzi meg".

Először megőrzi az író, azután a kockák sokaságából kiválaszt a rendező. Majd levetítik. Fény lesz, hang lesz, mozogni kezd, van eleje és van vége (ami a sötétség) és van nézője is.

És ami megőriz; az az emlékezet.

Ottlik mozija harcban született. Hosszú évek, sok rendező és sok terv után. S mindez van a filmben. Mert a film Ottlik maradt, pedig Ottlik nem film, hanem író. Mándy film és film Krúdy is. Ők "megszülik" a rendezőt. Itt a rendezőnek kellett volna megszülni egy másik Ottlikot, ami persze nem lehetséges. Mert Ottlik nem kép, Ottlik szó. A film pedig nem szó. A film kép.

Természetesen a film színész is. Nagyon kell játszani. Ottlikot pedig nagyon lehet játszani. Például Lilit, aki csak egy nő a Raguzából (a film helyszín is: sok jól vagy rosszul megtalált helyszín, vagy felépített helyszín, sok munka és sok a n y a g, bejárható, fogdosható, átrendezhető stb.) aztán mégis van valami kozmikus, árva, anyás, megtartó szeretete. Valami ismeretlen mélyből előragyogó erő, amit nem szünt meg tér, idő,

történelem, hörtön vagy országhatár. Erő, ami magához láncol egy Halász Pétert, aki aztán igazán nem a "megmaradás" művésze. Mármost valamilyennek. Mert megmaradni azt tud. Nem boldog, nem akar "valamit csinálni az életben". Nem keres és nem talál. Egyszer csinál, egyszer nem csinál. Éppen elég neki l e n n i. De neki is van valami titkos tudása, amit hiába akarunk megfejteni - nem köti az orrunkra. Kicsúfol. Elég zűrös fickó.

Vagy Bébé. Úgy "csúszik le" az élet "nyereséges" részéről, mint egy fekvőszékről a Lukácsban. Fekvőszék helyett persze ott az egész forró és gyönyörű nyár. Ott az egész világ. S ezt Bébé elég jól tudja, noha erről ő sem sokat beszél. Ő dolgozik. Festő. Anyag, fény, szín. (Egészen közel a filmhez, ha jól meggondoljuk.) Egy ürge aki végigéli az életét. "Ahogy kezdte." Alisz. Gyönyörű. Démoni és halálos. Nyelveken beszél. Igazgat egy gyárat. Egyébként elég buta és romlott. De nem ezektől a tényektől. Belülről és szabadon; úgy tűnik éppen a tények ellenére.

Az írásról beszélek. A filmben korrektül kel éltre mindez. De nem sugárzik. Jelen van, de sugározni kellene. Izzania, hiszen a vállalkozás ezt célozza. (A vállalkozás nehéz helyzetben van, mert a magyar filmtől meglehetősen idegen, transzcendens, lírai-világot akar megjeleníteni. Nem-kauzális történet, egy nem-lineáris időt. Ez pedig itt - pedig itt van - a magyar film politikai nyilvánosságot, történetírást, szociológiát helyettesítő helyzetében-majdnem lehetetlen. Hiszen líra van. És mindez nem is zárójeles megjegyzés!)

A filmben Haumann írója az egyetlen, aki sugárzik. Eléggé kimérten és méltósággal. (Nem nagyon tud írni, így általában Bébénél lopja a napot, aki meg nem nagyon tud festeni. Jól együtt vannak. Néznek kifelé az ablakon és Mártáról beszélnek.) Az ő száján születnek meg a szavak is (települnek át a filmbe) a kiállítás-megnyitó jelenetben, ahol valami olyan természetességhez hasonlítja az emberi létezést, mint a fotoszintetizálás. Tehát, nem biztos, hogy tudni kell, elég csak tenni. Persze ez bonyolult hasonlat, mert a fák ezt nélkülünk teszik, nekünk viszont nem mondja meg, hogy mi mi NÉLKÜL tegyük? Biztos egyszerű a válasz, de hát azokat Ottlik úgymint mindig elhallgatja.

Talán a szabadságról lehet szó. Hogy a háztetők, a hajnalok belül vannak. Belül a fotoszintézis.

A film a világ-szeretetét hivatott átsugározni - ahogy Ottlik a műsorfüzetben fogalmazott. Nos, nem sugárzik. De ott van. Megjelenik. Láthatóvá válik. Érződik. Kivehető. Fölsejlik. Mutatja magát. Nyomot hagy. Fölbukkan. Áttűnik. Szitál. Permetez. V A N.

A bemutatót követő taps, akkor erősödött föl igazán, mikor Ottlik megjelent az alkotók sorának végén. Nem nézett a közönségre. Zavarban volt, mint egy gyerek. Vagy ő maga, személyesen, már nem tartozott miránk. (Hajnali háztetők - MAFILM -Budapest Filmstúdió - Magyar Televízió 1986.)

Az utolsó előtti szavak

"...tehát az igazat is,
nemcsak a valót."

Az Isten háta mögött - mondják többen is Kósa Ferenc új (1976-ban forgatott, 1986-ban befejezett és 1987-ben bemutatott) filmjében. Az Isten háta mögött vagyunk, akár a Nyírségre, akár Jugoszlávia magyarlakta helységeire értjük. Ez utóbbi területről indultak ugyanis az első betegek Kisvárdára, ahol - hallomásaik és egy sajtóközlemény alapján - tudták egy emberről, aki gyógyítani képes a rákot.

Innen indít a film is. Emberek mondják a sorsukat. A betegséget, a hírt, az utat a gyógyszerért, a javulást. És mindenekeelőtt b e s z é l i k e l a reménységüket. Ezeket a betegeket ugyanis - az orvosi diagnózis szerint - a kór halálra ítélte. A "tudomány mai állása" szerint nincs menekülés. Ők azonban mégis elindultak. Kezükbé vitték a sorsukat.

Az első óra nagyjából így telik el. Eseteket ismerünk meg. Első pillantásra ezek a történetek nem is jelentenek többet önmaguknál.

Azután megismerkedünk Dr. Béres Józseffel. Húsz éves munkát ismertet, amely a föld mérgezettsége és a burgonyahozam összefüggéseivel indult, azután évek alatt eljutott az emberi daganatok vizsgálatáig. Továbbra is "földhözragadtan", konkrét eseteket vizsgálva. Majd összeállít egy szert, amely az emberi anyagcsere-folyamatokat aktivizálja. S ettől kezdve tágul a történet. Egyszerre a betegek és az orvosok felé.

Az egyik orvos a tudomány nevében lehetetlennek tekinti bármilyen, nem laboratóriumban kikísérletezett szer gyógyító hatását.

A másik orvos - maga is menthetetlen, amíg szedni nem kezdi a cseppeket - alkalmazni kezdi azokat a parakxisában.

Egy harmadik megtagadja a citosztátikumokkal való kezelést, mert tudja, hogy azok az egészséges sejteket is elpusztítják. Ezután kórházi osztályán a cseppekkel kezd dolgozni. Ugyanezen intézet orvosnője társadalmunktól idegen kuruzslásnak, kegyhelynek, vallásos sötétségnek nevezi Dr. Béres tevékenységét, lakhelyét és a benne való bizalmat. Később kijelenti, hogy azért nincs jelentősége annak, hogy a betegek tudjanak halálos betegségükről, mert a szocializmusban nincsen vagyon, amiről végrendelkezni kellene. Azt pedig, hogy mivel és hogyan kell gyógyítani, egyedül az orvosnak van joga eldönteni.

S közben mindezt megszakítják a gyógyultak monológjai. Mikor szünet lesz, már összekötődött emberi sorsokat ismerünk és sejtjük, hogy a kötelek valakikhez és valahová vezetnek.

A második részben a gyógyszer kálváriáját és az orvosok hasonló sorsát követjük tovább.

Dr. Béres irodáját föltörik, a kísérleti anyagait elviszik, munkahelyén lehetetlenné teszik a helyzetét. A gyógyszert használó osztályos orvost előbb "lefokozzák", majd egy kicsiny faluban körzeti orvos lesz. A betegek, akit elvesznek tőle és a gyógyszertől; néhány hónap múlva meghalnak. A másik gyógyító orvos folytatja a munkát, ami törvényellenes, hiszen törzskönyvezetlen gyógyszert használ.

Az Egészségügyi Minisztérium egy Dr. Béresnek írt válaszában - a levelet Dr. Béres Kádár Jánosnak címezte - "az emberi gondolkodás mai állásával összeegyeztethetetlennek" minősítette a felfedezést, és a klinikai kipróbálást elvetette.

Ahogy ezt a néhány kiragadott tényt sorolom, veszem észre, hogy magam is keverni kezdtem az időket, hiszen az 1976-os felvételek egy visszautasított, de a küzdelmet fel nem adó ember képével fejeződnek be, s az előbb sorolt folytatása a pályáknak majd az 1986-os felvételeken teljesedik ki.

A filmet 1976-ban nem mutathatják be. Az indoklás - a bemutatott betegek sorsa nem bizonyító erejű, gyógyulásuk lehet a véletlen eredménye, a cseppek összetétele ismeretlen stb. Mindez természetesen a tényszerű indoklás, de nem az igazság. Ahogy a film sem egészen csak a tényeiről szól.

A gyógyítás és a hozzákapcsolódó ill. kisajátított tudás hatalmi kérdés. A beteg abszolút kiszolgáltatott, ő nem tud és nem is tudhat. Aki maga akarja kezébe venni az életét (a halál legyőzését!), az dezertál. Fellázad és kivonja magát az ellenőrző hatalom köréből. S nem csak ő tesz így, de ennek a hatalomnak a képviselői közül is néhányan.

Alternatívák lesznek. Választani akarnak. Elhagyják a kanonizált utat. Az emberélet megmentésével példálózó indoklásuk pedig egy kínos faktort épít be a fennálló viszonyokba. A mechanizált, utasításos, személytelen, "üzemi", bürokratizált, tekintélyelvű gyógyításba egyszerre helyezi vissza a beteget, mint partnert, mint egyszerit, személyeset, "felnőttet", a másik oldalra pedig az etikát. Azt az etikát, amelyikhez ragaszkodni azt jelenti, hogy konfliktushelyzeteket teremt, ez az etika, hogy az utasítónak magyarázni, elszámolni, indokolni kell. Veszélybe kerül a fetisizált tudományosság, a technika elsőbbsége, a társadalmi "haladás" gondosan láthatatlanságban tartott fantomja.

Mindez ki is kerül a gyógyítás világából. Szétsugárzik és megvilágítja a politikai hatalom gyakorlatát, megmutatja a mindennapi életben kiszolgáltatott embert, de megmutatja az utat is. És ez az út - ahogy az ugyancsak 1976-os Küldetésben - a belső szabadság útja. Míg a Balczó filmben egy szenvedő, majd megtisztult lélek belső rajzát kaptuk, itt a testi szenvedés stációi villannak föl, hogy a gyógyulás hozza majd el a békét. Azt mondhatjuk: a kettő egy és ugyanaz. S hozzávehetjük Balczó küzdelmét a külvilággal, mely elszántságában és rendíthetetlenségével szintén azonosságot mutat Dr. Béres sorsával.

A filmet tehát nem láthatták. Az eltelt tíz év azonban sokkal inkább megerősítette a hatását. Az idő a film mellé állt.

Az azóta is élő egykori betegeket példaerejűvé növesztette. Felkutatott egy olyan asszonyt, akit az orvosok háromszor minősítettek menthetetlennek és aki azóta két egészséges gyermeket szült.

Az idő megmutatta, hogy a gyógyszerrel azóta sem végezték el a klinikai kísérletet. (Ez is egy fajtája az "indentitásnak", csak kevésszer esik róla szó. (S megmutatta,

hogy a "megtaláló" tovább folytatta a munkát. Végül megmutatta, hogy a hiábavalóság pillanatnyi reménytelenségét is képes legyőzni, az ilyen váratlan felbukkanás, mint ennek a filmnek a megjelenése.

A film a rendező szándéka szerint mítikus alkotás.

E l b e s z é l t eposz. Teljesen hétköznapi témákkal. Élet és halál és szabadság. Fekete-fehérben, amit egy-egy szó hirtelen átvérez és eleven sebbé tesz.

A bemutató után hosszú, dobogással és éljenekkel kísért forró tapsban, remélem, a szókimondáson kívül, ezeket a kitakart sebeket is köszöntötte a közönség. Mert a sebeket látni kell mielőtt késő lenne.

("Az utolsó szó jogán" MAFILM Objektív Stúdió 1976-1986.)

+++

Két este. Két Magyarország. Vagy két "nézete" az életünknek. Mégis egy abban, hogy a szabadságot mutatja meg. A két kéz ne roppantsa össze egymást. Mindannyiunkra egyazon Isten vigyáz. Ha megérdemeljük még egyáltalán.

Balog József